

14. *Зинин А.М.* Судебная экспертиза: учебник / А.М. Зинин, Н.П. Майлис. — М.: Право и закон, 2002. — 320 с.
15. *Россинская Е.Р.* Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе / Е.Р. Россинская. — М.: Норма, 2005. — 656 с.
16. *Сімакова-Єфремян Е.Б.* До питання про методи та методики експертних досліджень / Е.Б. Сімакова-Єфремян // Сучасні проблеми розвитку судової експертизи: зб. матер. засідання “круглого столу”, присвяченого 10-річчю створення Севастопольського відділення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. М.С. Бокаріуса (Севастополь, 10–11 черв. 2010 р.) / МЮУ, ХНДІСЕ. — Х.: ХНДІСЕ, 2010. — С. 31–33.
17. *Белкин Р.С.* Курс криминалистики: учеб. пособие для вузов. — 3-е изд., дополненное / Р.С. Белкин. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. — 837 с.
18. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
19. *Шерстюк В.М.* Організаційно-правові та морально-психологічні засади судово-експертної діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В.М. Шерстюк. — Харків: Нац. юрид. акад. імені Ярослава Мудрого, 2007. — 199 с.

Резюме

Проанализированные в статье определения понятия экспертной методики, её структура и этапы формирования, а также классификация, соответствующая классификации самих экспертиз может быть использована экспертами для решения проблем, возникающих на практике при проведении экспертных исследований.

Summary

Concepts of expert methodology, her structure and forming stages, and also classification, corresponding to classification of examinations, analyzed in the article of determination can be used by experts for the decision of problems arising up in practice of realization of expert researches.

**О.Г. Рувін, докт. юрид. наук, директор,
А.О. Полтавський, зав. лабораторії, В.В. Назаров, зав. відділом,
Д.Ю. Гамов, зав. відділом, Г.В. Лінючев, зав. відділом,
О.О. Посільський, канд. хім. наук, головний судовий експерт**

Київський НДІ судових експертиз

ДО ПИТАННЯ ЩОДО СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ ЕКСПЕРТНОЇ МЕТОДИКИ З УРАХУВАННЯМ ВИМОГ СТАНДАРТІВ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ, АДАПТОВАНИХ В УКРАЇНІ

На підставі аналізу та синтезування набутої в період становлення та розвитку криміналістики науково-методичної спадщини, сучасного теоретичного та практичного досвіду в галузі судової експертизи, вимог стандартів управління якістю, адаптованих в Україні, запропоновано актуалізовану структуру експертної методики

У Київському НДІСЕ Міністерства юстиції України в рамках проведення науково-дослідної роботи [1] актуалізовано поняття експертної методики, яке має наступний зміст.

Експертна методика — це детально регламентована програма вирішення експертної задачі (експертних задач), яка складається з послідовних практичних та розумових операцій, що спрямовані на пізнання властивостей і зв'язків досліджуваних об'єктів (матеріальних об'єктів, явищ, подій) та передбачають для цього застосування системи методів та засобів, а також правил при проведенні експертного дослідження.

1. Питання щодо визначення структури експертної методики (методики експертного дослідження) багаторазово висвітлювалися в наукових роботах Т.В. Аверьянової та О.Р. Росинської [2], Л.Є. Ароцкера [3], Р.С. Белкіна [4], М.Э. Бондар [5], А.І. Вінберга [6], Л.А. Вінберга та М.В. Шванкової [7], О.М. Зініна та Н.П. Майліс [8], В.Я. Колдіна [9, 10], Н.І. Клименко [11], Д.Я. Мірського [12], В.С. Мітричева [13], О.М. Моїсеєва [14], М.Я. Сегая [15], Н.О. Селіванова [16], М.В. Терзієва [17], А.І. Устінова та М.А. Соніса [18], О.Р. Шляхова [19, 20], Ю.Ю. Ярослава [21, 22] та багатьох інших вчених.

Однією з аксіом сьогоденного стану теорії судової експертизи є те, що методика експертного дослідження складається з послідовного викладення змісту її (методики) стадій. У Словнику основних термінів судових експертиз (1980 р.) за редакцією А.І. Вінберга, О.Р. Шляхова, О.О. Ейсмана зазначено, що: “Стадии экспертного исследования — следующие друг за другом во времени основные этапы процесса экспертного исследования, различающиеся своими промежуточными целями, подзадачами экспертного исследования и комплексами средств достижения этих целей, в частности комплексом методов экспертизы” [23].

Репрезентована науково-методична спадщина в галузі формування структури експертної методики, за результатами наукових досліджень професора Т.В. Аверьянової, бере свій відлік з кінця 40-х років минулого століття [24].

Наведемо окремі приклади поступового формування уяви про структуру методики експертного дослідження в теорії судової експертизи.

Одна з перших, сталих на той час (1961 р.), науково-обґрунтованих концепцій структури методики експертного дослідження, визначених А.Р. Шляховим, складалася з наступних стадій [18]:

— методика та техніка експертного огляду;

- роздільний аналіз об’єктів криміналістичної експертизи;
- порівняльне дослідження;
- експертний експеримент;
- оцінка результатів дослідження.

Як бачимо, у цій класифікації наявні 5 стадій експертної методики.

М.Я. Сегаєм (1970 р.) з посиланням на наукові праці А.І. Вінберга, В.Я. Колдіна, М.В. Терзієва, Г.Л. Грабовського, Р.С. Белкіна указувалося [14], що процес експертної ідентифікації, незважаючи на різницю в термінології, прийнято розділяти на чотири основні стадії:

1. Підготовчу (яка також називається стадією попереднього дослідження або експертного огляду);
2. Роздільного дослідження об’єктів ідентифікації (“роздільний аналіз та синтез”);
3. Порівняльного їх дослідження;
4. Оцінки результатів порівняння та формулювання висновків.

При цьому експериментальне відтворення слідів у зазначеній синтезованій структурі знайшло своє місце в рамках роздільного дослідження без виділення експертного експерименту в окрему стадію.

Л.А. Вінберг та М.В. Шванкова у своїй науковій праці (1977 р.) зазначали, що в криміналістичній літературі, присвяченій загальним питанням теорії ідентифікації в судовій експертизі, процес експертного дослідження поділяється на такі основні стадії [7]:

1. Попередня стадія дослідження;
2. Детальне дослідження об’єктів, які надійшли на експертизу;
3. Оцінка результатів дослідження та формування висновку експерта;
4. Складання висновку експерта та оформлення результатів дослідження.

Тут слід зазначити, що в даній структурі відсутні стадії експертного експерименту (що в принципі притаманно структурі методики почеркознавчої експертизи), порівняльного дослідження (автори вважають, що процес порівняльного дослідження методом порівняння проходить на всіх зазначених стадіях, і тому не виділяють порівняльне дослідження в окрему стадію), при цьому з’являється стадія оформлення результатів проведеної експертизи висновком експерта.

Колективом авторів у 2005 році [25] за результатами синтезування вищезазначених наукових робіт визначено, що експертне дослідження — складний процес, у якому окремі його етапи взаємопов’язані та взаємообумовлені. У зв’язку з цим, з методологічної точки зору, у цьому

єдиному процесі можна виділити основні елементи, які утворюють стадії проведення експертного дослідження.

Експертне дослідження складається з таких стадій:

1. Попереднє дослідження;
2. Роздільне дослідження;
3. Експертний експеримент;
4. Порівняльне дослідження;
5. Оцінка результатів дослідження та формулювання висновків;
6. Оформлення експертного дослідження.

При цьому зазначено, що залежно від виду завдань, які вирішуються експертним дослідженням, стадії експертного експерименту і порівняльного дослідження можуть бути відсутні.

Н.І. Клименко у 2007 році в своєму курсі лекцій “Судова експертологія” виділяє наступні стадії:

- підготовчу стадію;
- стадію роздільного дослідження;
- стадію експертного експерименту;
- стадію порівняльного дослідження;
- оціночну стадію [11].

У тому ж (2007 р.) році Ю.Ю. Ярославом пропонується шестиелементна будова структури методики:

1. Підготовча стадія (чи стадія попереднього дослідження);
2. Стадія роздільного дослідження;
3. Експериментальна стадія;
4. Порівняльна стадія;
5. Оціночна стадія;
6. Стадія формулювання висновків [21, 22].

У 2008 році видається концептуальна підсумовуюча наукова праця Т.В. Аверьянкової у вигляді Курсу загальної теорії судової експертизи [24], де з посиланням на Енциклопедію судової експертизи (1999 р.) [2], Словник основних термінів судової експертизи (1980 р.) [23], нею, з деякими відмінностями в термінології, визначаються наступні стадії структури методики експертного дослідження, а саме:

- підготовча стадія;
- стадія роздільного (аналітичного) дослідження;
- стадія порівняльного дослідження;
- стадії узагальнення, оцінки результатів та формулювання висновків.

У цій чотирьохелементній структурі методики експертний експеримент взагалі ніяким чином не виділений, хоча в зазначеному Курсі

загальної теорії судової експертизи наголошується і на думці інших авторів, які вважають, що процес експертного дослідження складається, у необхідних випадках, з п'яти стадій, де п'ята стадія — експертний експеримент, яка слідує за стадією роздільного дослідження, та, на думку Р.С. Белкіна, є факультативною [26].

В одній з останніх робіт (2011 р.) — монографії О.М. Моїсеєва [14] з питань теорії формування і практики застосування експертних технологій — виділено наступні стадії/операції експертних технологій:

- попередня/попереднього дослідження;
- робоча/роздільного дослідження;
- порівняльного дослідження;
- синтез результатів та формування висновку.

Позиції інших зазначених на початку цього розділу авторів у тій чи іншій мірі збігаються з наведеними вище класифікаціями стадій методики експертного дослідження, а тому і не представлені.

Аналіз наведених стадій та їх змісту, викладений у різних інформаційних джерелах, частина з яких подана вище, дозволяє визначити наступне. Фактично всі науковці єдині в своєму розумінні щодо змісту та значимості стадій роздільного (аналітичного) дослідження, стадії експертного експерименту (яка вводилася в стадію роздільного дослідження, виділялася в окрему стадію після стадій роздільного дослідження або порівняльного дослідження), стадії порівняльного дослідження, стадії оцінки результатів (синтезу) проведеного дослідження та формулювання висновків. Тільки відносно стадії попереднього (підготовчого) дослідження, що раніше визначалася як стадія експертного огляду наданих на дослідження матеріалів (у тому числі речових доказів), протягом десятиліть точилися дискусії. Одна група вчених не вважала зазначену стадію окремим етапом дослідження, інші навпаки стверджували, що саме стадія попереднього дослідження, до якої входить і експертний огляд, є невід'ємною частиною всього експертного дослідження, яка, перш за все, сприяє успіху в досягненні остаточної мети експертного завдання в цілому. Остання точка зору, на сьогоднішній день, і стала домінуючою.

Крім того, стадію оформлення результатів експертного дослідження висновком експерта (експертів) або висновком спеціаліста (експертного дослідження) не всі вчені вважають окремою стадією. Проте, якщо уважно вивчити навіть тільки працю одного із “законодавців мод” у теорії судової експертизи, яким є О.О. Ейсман [27], щодо структури та наукового обґрунтування висновку експерта, у тому числі, його (висновку)

як судового доказу, дискусії, на наш погляд, будуть припинені у бік виділення стадії оформлення результатів проведеного дослідження в окремому.

Таким чином, проведені аналіз та синтезування набутої науково-методичної спадщини в період становлення та розвитку криміналістики, сучасного теоретичного та практичного досвіду у галузі судової експертизи дозволяють визначити наступні *стадії експертної методики*.

1. Попереднє дослідження.
2. Роздільне дослідження.
3. Експертний експеримент.
4. Порівняльне дослідження.
5. Оцінка результатів проведеного дослідження та формулювання висновків.
6. Оформлення ходу та результатів експертного дослідження висновком.

Залежно від того, які експертні завдання (ідентифікаційні, діагностичні, (раніше їх називали неідентифікаційними), класифікаційні, ситуалогічні (або ситуаційні) вирішуються, стадії експертного експерименту, порівняльного дослідження можуть бути відсутніми. Крім того, стадія експертного експерименту, при необхідності її проведення, може слідувати за стадією роздільного дослідження або за стадією порівняльного дослідження.

2. Будь-яка розвинута країна одним з першочергових своїх завдань ставить постійне удосконалення рівня якості продукції та послуг національного виробника. Сертифікація останніх виступає менш актуальною задачею порівняно з відносно новим стратегічним напрямком — розробленням та впровадженням систем управління якістю, що будуються відповідно до вимог сучасних міжнародних стандартів, у тому числі гармонізованих в Україні [28].

Так, однією з умов вступу до Європейської мережі криміналістичних наукових установ — ENFSI, яка нараховує понад 50 акредитованих членів, — є обов'язкова акредитація за стандартом — ISO/IEC* 17025:2005. При цьому, враховуючи, що зазначений стандарт у міжнародній практиці застосовується для випробувальних та калібрувальних лабораторій, міжнародною організацією з акредитації — International Laboratory Accreditation Cooperation (ILAC) — розроблено Настанову з питань

* Міжнародна організація з акредитації (ISO) та Міжнародна електротехнічна комісія (IEC) — організації, що формують спеціалізовану систему всесвітньої стандартизації.

акредитації судових наукових лабораторій (Guidelines for Forensic Science Laboratories) G-19 [29] за вказаним міжнародним стандартом (ISO/IEC 17025:2005).

У зазначеній Настанові (далі — Настанова G-19) інтерпретовано окремі положення ISO/IEC 17025:2005 для їх застосування при акредитації експертних лабораторій. Зокрема, в Настанові G-19 визначено: спектр основних предметів та речовин, які вивчаються експертизою; основні методи, які при цьому застосовуються; вимоги до об'єктивних випробувань (досліджень); вимоги до менеджменту (управління) лабораторією (зокрема, контролю за матеріалами, що надходять для проведення досліджень шляхом документування (фіксації) політики та процедур їх (матеріалів) руху); вимог до персоналу, приміщень, зовнішніх умов, методів досліджень та порядку їх (методів) затвердження, обладнання (устаткування), простежуваність вимірювань (досліджень), відбір зразків, ідентифікація основних об'єктів дослідження, забезпечення якості результатів досліджень, надання звітів (висновків) за результатами тощо.

Міжнародний стандарт ISO/IEC 17025:2005 впроваджено в Україні як національний нормативний документ — ДСТУ ISO/IEC 17025:2006 “Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій” [30] (далі — ДСТУ ISO/IEC 17025:2006).

Відповідно до стандартів систем управління якістю методика або процедура — установлений спосіб виконання роботи чи процесу, а процес — сукупність взаємопов'язаних або взаємодійних робіт (операцій), що перетворює входи на виходи [31]. У системах управління якістю методики ще прийнято називати процедурами або стандартними операційними процедурами (так званими СОПами). ДСТУ ISO 9001:2009 “Системи управління якістю. Вимоги” [32] визначено те, що документація системи управління якістю має охоплювати, зокрема, **задокументовані методики**. Проведеним інформаційним пошуком не встановлено наявності нормативних документів, які б визначали уніфіковану структуру задокументованої методики експертного дослідження. Лише п. 5.4.4 ДСТУ ISO/IEC 17025:2006 визначено, що процедури застосування методів (тобто, методики) повинні містити, якнайменше, таку інформацію:

- а) відповідну ідентифікацію;
- б) сферу поширювання;
- с) опис типу зразка, що підлягає випробуванням або калібруванням;

d) параметри або кількісні показники та границі, що підлягають визначенню;

e) апаратуру та устаткування, зокрема вимоги до технічних характеристик;

f) необхідні вихідні еталони та зразкові речовини;

g) необхідні умови довкілля та необхідний період стабілізації;

h) опис процедури, зокрема:

– прикріплення ідентифікаційних знаків, поводження, транспортування, зберігання та готування зразків;

– перевіряння, необхідні перед початком робіт;

– перевіряння нормального функціонування і, якщо необхідно, калібрування та регулювання устаткування перед кожним його використанням;

– спосіб реєстрації спостережень та результатів;

– заходи щодо безпеки, яких треба дотримуватися;

i) критерії та (або) вимоги для затвердження/відмови у затвердженні;

j) дані, які реєструють, метод аналізування та форма подання;

к) невизначеність або процедура оцінювання невизначеності [28].

Інформація, яка повинна міститися в задокументованій методиці (процедурі) відповідно до п. 5.5.4 ДСТУ ISO/IEC 17025:2006, наведена вище, тим чи іншим чином вже визначалася в теорії судової експертизи за деякими відмінностями. Так, наприклад, Ю.Ю. Ярославом за результатами аналізу наукових праць Т.В. Аверьянкової, М.Є. Бондар, Г.Л. Грановського, О.Р. Росинської, М.А. Соніса, А.І. Устінова та інших вчених актуалізовано “конструкцію експертної методики” [21]. Ним рекомендовано чотириохбочну конструкцію експертної методики, що складається з таких частин:

– загальної (у загальній частині експертної методики доречні такі її змістовні елементи: назва задачі (з варіантами формулювань питань, якими реалізується ця задача) та система підзадач; опис сутності методики (чи принципу її дії); опис об’єкта дослідження; опис ознак досліджуваного об’єкта);

– технічної (в технічній частині експертної методики мають бути присутні такі змістовні елементи: перелік комплексу необхідних науково-технічних засобів, іншого обладнання, а також вимірювальних пристроїв; описи умов застосування методів; перелік необхідних витратних матеріалів та речовин; дані про порівняльні зразки; довідкові дані, в тому числі, перелік основної та додаткової літератури; вимоги щодо необхідного рівня підготовки суб’єкта (судового экс-

- перта); аспекти вивчення матеріалів справи; коло спеціалістів су-
міжних спеціальностей);
- операційної (в операційній частині експертної методики міститься:
опис оптимальної послідовності дій суб'єкта (експерта) в процесі
дослідження з метою отримання результату);
 - документальної (у документальній частині даються: рекомендації
щодо оформлення документу (висновку експерта чи висновку ек-
спертного дослідження (висновку спеціаліста); рекомендації щодо
викладення в даному документі проміжних та кінцевих результатів;
особливості формулювання висновків; рекомендації щодо оцінки
висновків слідчим та судом).

Адаптуючи вимоги зазначеного стандарту щодо інформації, яка
якнайменше повинна міститися в задокументованій методиці (про-
цедурі), з урахуванням роз'яснень, викладених у Настанові G-19, до
змісту структури методики, визначеної в теорії судової експертизи,
нами пропонується таке їх (вимог) значення.

№ з\п	Найменування інформації, що повинна міститися в процедурі (методиці) відповідно до п. № 5.5.4 ДСТУ ISO/IEC 17025:2006	№ з\п	Значення інформації, що повинна міститися в процедурі (методиці) відповідно до п. № 5.5.4 ДСТУ ISO/IEC 17025:2006
a)	відповідна ідентифікація;	1	Найменування (назва) методики, реєстраційний код у Реєстрі методик проведення судових експертиз.
b)	сфера поширювання;	2	Сфера застосування методики: експертна галузь, експертні завдання (типові питання), що вирішуються методикою.
c)	опис типу зразка, що підлягає випробуванням або калібруванню;	3	Перелік основних об'єктів дослідження.
d)	параметри або кількісні показники та границі, що підлягають визначанню;	4	У методиці (процедурі) мають бути прописані чіткі обмеження щодо застосування методів у вирішенні експертного завдання при дослідженні конкретного об'єкта (об'єктів). Обмеження в застосуванні методів визначаються на стадії попереднього (підготовчого) дослідження під час експертного огляду наданих для дослідження об'єктів. Обмеження можуть бути загальні та детальні. Перевірка на відповідність обме-

№ з/п	Найменування інформації, що повинна міститися в процедурі (методиці) відповідно до п. № 5.5.4 ДСТУ ISO/IEC 17025:2006	№ з/п	Значення інформації, що повинна міститися в процедурі (методиці) відповідно до п. № 5.5.4 ДСТУ ISO/IEC 17025:2006
			<p>женням вимог методів повинна бути конкретно і однозначною. За необхідності, при використанні вимірювальних засобів на стадії перевірки обов'язково прописуються не лише рекомендовані прилади, але і межі та похибку їх вимірювань, а також можливість їх заміни на аналогічні. Обмеження, в першу чергу, стосуються об'єктів дослідження, а також умов, за яких можуть бути проведені дослідження.</p> <p>Для об'єктів дослідження прописуються вимоги до їх стану, вигляду та розмірів. Загальний вигляд може обмежуватися кольором предметів та речовин, цілісністю предметів, станом та однорідністю їх поверхні тощо.</p> <p>Допустимі габаритні розміри досліджуваних об'єктів установлюються залежно від їх агрегатного стану, можуть бути виражені в об'ємних, площинних лінійних або масових одиницях.</p> <p>Під межами чутливості методів в обов'язковому порядку необхідно вказувати не тільки мінімальні та максимальні кількості, але й точність, з якою необхідно проводити ті чи інші виміри.</p> <p>У методиці обов'язково повинні бути вказані причина та літературні джерела, згідно з якими обрані відповідні обмеження. Наприклад, певні технічні можливості приладу або конкретний нормативний документ.</p> <p>Окремі обмеження стосуються виключно умов середовища в процесі дослідження. Наприклад, дослідження можуть проводитись у будь-якому приміщенні, у приміщенні з певними кліматичними умовами, незалежно від приміщення за певних кліматичних умов або за будь-яких кліматичних умов. Тобто потрібно вказати</p>

№ з\п	Найменування інформації, що повинна міститися в процедурі (методиці) відповідно до п. № 5.5.4 ДСТУ ISO/IEC 17025:2006	№ з\п	Значення інформації, що повинна міститися в процедурі (методиці) відповідно до п. № 5.5.4 ДСТУ ISO/IEC 17025:2006
			необхідність стабільних умов досліджень, температури, тиску, вологості, рівня шуму, наявності вібрацій, певного хімічного чи біологічного середовища в приміщенні тощо.
е)	апаратура та устаткування, зокрема, вимоги до технічних характеристик;	5.	У методиці вказується обладнання, за допомогою якого вирішуються експертні завдання. Визначення конкретного обладнання, яке буде застосовуватися при проведенні досліджень, здійснюється після експертного огляду наданих на дослідження об'єктів на стадії попереднього (підготовчого) дослідження. До обладнання відносять: – засоби вимірювань (мірний посуд, термометри, ваги, спектрофотометри, аналітичні прилади тощо); – випробувальне обладнання — обладнання, стан якого може в значній мірі вплинути на результати випробувань; – допоміжне обладнання, яке не використовується для проведення експериментів та яке не впливає на результати дослідження (лабораторний посуд, холодильники, шафи для сушіння посуду тощо).
f)	необхідні вихідні еталони та зразкові речовини;	6.	У методиці визначається перелік порівняльних об'єктів дослідження — стандартні зразки, вихідні еталони, зразки для порівняння (у т.ч. інформація (дані) про них), а також вимоги до стандартних зразків, вихідних еталонів, зразків для порівняння. Визначення конкретних порівняльних зразків здійснюється на стадії попереднього (підготовчого) дослідження.
g)	необхідні умови довкілля та необхідний період стабілізації;	7.	Вимоги до довкілля у тій чи іншій процедурі (методиці) залежать від чутливості застосовуваних методів досліджень до кліматичних умов у приміщенні.

№ з\п	Найменування інформації, що повинна міститися в процедурі (методиці) відповідно до п. № 5.5.4 ДСТУ ISO/IEC 17025:2006	№ з\п	Значення інформації, що повинна міститися в процедурі (методиці) відповідно до п. № 5.5.4 ДСТУ ISO/IEC 17025:2006
			<p>Вплив довкілля можна розмежувати на:</p> <ul style="list-style-type: none"> – вплив безпосередньо в процесі дослідження, – вплив за межами процесу дослідження. <p>Довкілля досить часто впливає на результати експертних досліджень, особливо, коли проводяться високоточні вимірювання. Для стабільності результатів вимагаються:</p> <ul style="list-style-type: none"> – постійні кліматичні умови в приміщенні для досліджень, які визначаються температурою, вологістю та тиском, – обов'язковий контроль клімату та його обов'язкова реєстрація. <p>Більшість обладнання орієнтоване на певні кліматичні умови, які необхідно втримувати.</p> <p>Необхідний період стабілізації об'єктів у заданих кліматичних умовах до початку їх досліджень.</p> <p>Об'єкти до моменту їх дослідження проходять досить складний шлях зберігання та переміщення, який визначається місцями їх вилучення та зберігання. Клімат приміщень певним чином на них впливає. Для виключення такого впливу до початку дослідження необхідно привести об'єкти дослідження до умов, які будуть залишатися без змін у процесі дослідження. Зазначене визначається на стадії попереднього (підготовчого) дослідження з установленням цього документально в методиці.</p>
h)	<p>опис процедури, зокрема:</p> <ul style="list-style-type: none"> – прикріплення ідентифікаційних знаків, поводження, транспортування, зберігання та готування зразків; – перевіряння, необхідні перед початком робіт; 	8.	<p>При документуванні процедури (методики) обов'язково повинно зазначатися: яким чином на стадії попереднього (підготовчого) дослідження надані основні та порівняльні об'єкти ідентифіковані як такі, що відповідають наданим на дослідження (відповідно до супровідних документів); порядок маркування об'єктів на стадії попереднього (підготовчого) дос-</p>

№ з/п	Найменування інформації, що повинна міститися в процедурі (методиці) відповідно до п. № 5.5.4 ДСТУ ISO/IEC 17025:2006	№ з/п	Значення інформації, що повинна міститися в процедурі (методиці) відповідно до п. № 5.5.4 ДСТУ ISO/IEC 17025:2006
	<ul style="list-style-type: none"> – перевіряння нормального функціонування і, якщо необхідно, калібрування та регулювання устаткування перед кожним його використанням; – спосіб реєстрації спостережень та результатів; – заходи щодо безпеки, яких треба дотримуватися; 		<p>лідження; умови зберігання, у тому числі, з урахуванням умов довкілля, часу проведення досліджень (наприклад, коли з часом сліди можуть зникнути); правила поводження з об'єктами, у тому числі, урахуваючи їх можливе пошкодження аж до знищення (якщо це передбачено методикою); порядок транспортування об'єктів (у разі необхідності); порядок отримання та підготовки зразків для проведення порівняльного дослідження тощо.</p> <p>Перед початком робіт на стадії попереднього (підготовчого дослідження):</p> <ul style="list-style-type: none"> – перевіряється, чи актуалізовані та оцінені на придатність для використання в конкретному експертному провадженні методики (методи), що планується застосувати для проведення досліджень; – перевіряється наявність та достатність ресурсів, витратних матеріалів, необхідних для реалізації процедур; – здійснюється аналіз стандартних зразків, вихідних еталонів, зразків порівняння (найменування, концентрація, дати виготовлення та закінчення терміну придатності тощо); – проводиться “екологічний моніторинг” обладнання робочих місць, одягу та витратних матеріалів; – перевіряються на придатність для застосування за призначенням реактиви та інші матеріали (тобто, витратні матеріали), що необхідні для проведення дослідження, тощо. <p>Устаткування лабораторії повинно піддаватися періодичним перевіркам робочих характеристик з установленням обмеження придатності. Перед початком проведення кожного дослідження на стадії попереднього (підготовчого) дослідження застосовуване устаткування перевіряється</p>

№ з/п	Найменування інформації, що повинна міститися в процедурі (методиці) відповідно до п. № 5.5.4 ДСТУ ISO/IEC 17025:2006	№ з/п	Значення інформації, що повинна міститися в процедурі (методиці) відповідно до п. № 5.5.4 ДСТУ ISO/IEC 17025:2006
			<p>з точки зору нормального функціонування; у разі необхідності проводиться його калібрування та регулювання відповідно до задокументованих процедур, інструкцій з експлуатації тощо.</p> <p>На стадії попереднього (підготовчого) дослідження повинні бути визначені способи документування результатів проведеного дослідження (фотографуванням, електронним скануванням, копіюванням, записом у спеціальні форми або робочий зошит тощо) з одночасною підготовкою технічних засобів для цього.</p> <p>До початку проведення досліджень на стадії попереднього (підготовчого) дослідження повинні визначитися заходи безпеки з урахуванням застережень про ступінь безпеки при роботі на конкретному устаткуванні з конкретними основними об'єктами досліджень, стандартними зразками, вихідними еталонами, зразками для порівняння, речовинами та матеріалами (витратними матеріалами). Персонал, який задіяний для проведення досліджень, повинен отримувати інструктажі з питань безпеки роботи на такому устаткуванні та з такими об'єктами з урахуванням вимог чинного законодавства.</p>
i)	критерії та (або) вимоги до затвердження/відмови у затвердженні;	9.	<p>На стадії роздільного дослідження після застосування певних вимірювальних, інструментальних тощо методів отримані результати повинні бути прийняті (затверджені) або не прийняті (відмовлено в прийнятті) за відповідними критеріями.</p> <p>Критерій — це ознака чи підстава оцінки результатів згідно з певною методикою, яка передбачає необхідність урахування як кількісних, так якісних показників, отриманих будь-якими доступними методами; для затвердження відповідності отриманих результатів необхідно витри-</p>

№ з/п	Найменування інформації, що повинна міститися в процедурі (методиці) відповідно до п. № 5.5.4 ДСТУ ISO/IEC 17025:2006	№ з/п	Значення інформації, що повинна міститися в процедурі (методиці) відповідно до п. № 5.5.4 ДСТУ ISO/IEC 17025:2006
			<p>мати ряд критеріїв:</p> <ul style="list-style-type: none"> – однозначний результат, який виключає будь-які варіації, – відтворюваність як окремих позицій, так і загального результату при досконалості витримуванні технічних умов дослідження, вимірювань та аналізу результатів, – відповідне належне технічне забезпечення, яке визначається чутливістю. <p>Для затвердження результату необхідне виконання всіх критеріїв. Незабезпечення хоча б одного з критеріїв неминуче веде до відмови в затвердженні отриманих результатів.</p>
j)	дані, які рееструють, метод аналізування та форма подання;	10.	<p>При застосування вимірювальних, інструментальних тощо методів дослідження об'єктів повинні документуватися результати вимірювань та/або режимів устаткування. Результати спостережень або випробувань повинні зберігатись у вигляді записів та результатів випробувань/досліджень з посиланнями на використані процедури (методики), фотографії або знімки електронного сканування (наприклад, електрофоретичний прогін, фізичне зіставлення тощо), діаграми, роздруківки, а також фотокопії трас (зображення слідів) та рукописні записи (наприклад, досліджуваних документів, результатів аналізу методом тонкошарової хроматографії тощо). Загалом, документовані матеріали повинні бути складені таким чином, щоб за відсутності експерта, який проводив дослідження, інший компетентний експерт міг використовувати ці записи для коректної інтерпретації отриманих даних.</p>
k)	невизначеність або процедура оцінювання невизначеності.	11.	<p>На стадії роздільного дослідження отримані результати повинні бути піддані процедурі оцінювання невизначеності.</p>

№ з/п	Найменування інформації, що повинна міститися в процедурі (методиці) відповідно до п. № 5.5.4 ДСТУ ISO/IEC 17025:2006	№ з/п	Значення інформації, що повинна міститися в процедурі (методиці) відповідно до п. № 5.5.4 ДСТУ ISO/IEC 17025:2006
			<p>Невизначеність — це параметр, що пов’язаний з результатом та характеризує розбіжність значень (недостатня їх повторюваність або відсутність конкретики критерію оцінки), які обґрунтовано могли б бути приписані окремій величині або отриманим результатам у цілому. Якщо в результаті оцінки виникає категорія невизначеності, обов’язково необхідно встановити та прописати причину появи такої категорії. Невизначеність ні в якому разі не повинна ототожнюватись із запереченням.</p> <p>Результат вимірювання величини завжди лише наближено дорівнює її значенню. Таким чином, значення величини точно не визначене. Звідси й термін — “невизначеність”. Отже, говорячи про невизначеність вимірювання, ми підкреслюємо те, що результат вимірювання і значення фізичної величини — це різні речі, а також те, що нам невідомо, наскільки результат вимірювання фізичної величини близький до її значення.</p> <p>Фактично в основу концепції “невизначеності вимірювання” неявно покладений постулат, що результат вимірювання — випадкова величина, адже розсіюватися, тобто набувати різних значень, можуть лише випадкові величини. Це підтверджується всією практикою вимірювань, яка свідчить, що вимірюючи одну і ту ж величину, можна отримати різні значення. З урахуванням зазначеного цілком логічним є аналіз результатів вимірювання в рамках теорії ймовірності з використанням параметрів, що характеризують розсіяння, прийнятих в цій математичній теорії. Однак у концепції “невизначеності вимірювання” ці параметри отримали інші назви. Такими параметрами можуть бути стандартна невизначеність (сумарна стандартна невизначеність) або розширена невизначеність.</p>

Таким чином, *структура задокументованої експертної методики* з точки зору судової експертизи з урахуванням вимог (особливостей) міжнародних стандартів систем управління якістю, адаптованих в Україні, щонайменше *повинна мати наступні структурні елементи*:

1. Найменування (назва) методики, реєстраційний код у Реєстрі методик проведення судових експертиз;

2. Сфера застосування методики: експертна галузь, експертні завдання (типові питання), що вирішуються методикою;

3. Перелік основних об'єктів дослідження;

4. Порівняльні об'єкти дослідження — стандартні зразки, вихідні еталони, зразки для порівняння: вимоги до них;

5. Методи, які застосовуються для вирішення експертних завдань, що вирішуються методикою (описи умов застосування методів);

6. Засоби вимірювальної техніки, дослідницьке (випробувальне) і допоміжне устаткування, витратні матеріали, їх мінімально необхідні характеристики;

7. Порядок проведення експертизи;

7.1. Попереднє дослідження, у тому числі:

- установлення параметрів або кількісних показників та границь, що підлягають визначенню;
- визначення вимог до технічних характеристик апаратури та устаткування, яке застосовуватиметься при проведенні досліджень;
- установлення необхідних умов довкілля та необхідного періоду стабілізації;
- прикріплення ідентифікаційних знаків (маркування) після ототожнення об'єктів дослідження, поводження з ними, порядок транспортування об'єктів, їх зберігання та готування зразків;
- перевіряння, необхідні перед початком робіт, зокрема і перевіряння нормального функціонування і, якщо необхідно, калібрування та регулювання устаткування перед кожним його використанням;
- визначення способу (способів) реєстрації спостережень та результатів досліджень, що планується провести;
- ужиття заходів безпеки, яких треба дотримуватися, з урахуванням застережень про ступінь безпеки при роботі на конкретному устаткуванні з конкретними основними об'єктами досліджень;

7.2. Роздільне дослідження, у тому числі:

- визначення та застосування критеріїв та (або) вимог до затвердження/відмови в затвердженні результатів, отриманих у ході застосування вимірювальних, інструментальних тощо методів;

- документування результатів застосування вимірювальних, інструментальних тощо методів дослідження (вимірювань, досліджень, у т.ч. режими роботи устаткування тощо) об'єктів з визначенням форми подання (документування);
- піддання результатів досліджень процедури оцінювання невизначеності;
 - 7.3. Експертний експеримент;
 - 7.4. Порівняльне дослідження;
 - 7.5. Оцінка результатів проведеного дослідження та формулювання висновків;
 - 7.6. Оформлення ходу та результатів експертного дослідження висновком.

Список використаної літератури

1. Розробка змісту та структури експертних методик відповідно до вимог міжнародних стандартів систем управління якістю, адаптованих в Україні. Звіт про НДР (заключний), Рувін О.Г. (наук. кер.), Полтавський А.О. (відп. вик.), Бондар М.Є. та ін. — Київський НДІСЕ МЮ України, 2012.
2. Энциклопедия судебной экспертизы / Под ред. Т.В. Аверьяновой, Е.Р. Россинской — М.: ЮРИСТЪ, 1999. — 552 с.
3. Ароцкер Л.Э. Теоретические основы советской криминалистической экспертизы. Гл. 4 / Л.Э. Ароцкер // В кн.: Криминалистическая экспертиза. — С. 63.
4. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия / Р.С. Белкин. — М., 2000.
5. Бондар М.Е. К вопросу о структуре методики экспертного исследования / М.Е. Бондар // Криминалистика и судебная экспертиза. — К.: Лыбидь, 1991. — Вып. 42. — С. 9–16.
6. Винберг А.И. Криминалистическая экспертиза в советском уголовном процессе / А.И. Винберг.
7. Винберг Л.А., Шванкова М.В. Почерковедческая экспертиза / Л.А. Винберг, М.В. Шванкова. — НИИРИО ВСШ МВД СССР, 1976.
8. Зинин А.М., Майлис Н.П. Судебная экспертиза: Учебник / А.М. Зинин, Н.П. Майлис. — М.: Право и закон; Юрайт-издат, 2002. — 320 с.
9. Колдин В.Я. Идентификация при производстве криминалистических экспертиз / В.Я. Колдин. — М., 1957.
10. Колдин В.Я. Идентификация и ее роль в установлении истины по уголовным делам / В.Я. Колдин. — М., 1969.
11. Клименко Н.І. Судова експертологія: Курс лекцій: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / Н.І. Клименко. — К.: Видавничий дім “Ін юре”.
12. Мирский Д.Я. Понятие и структура методики экспертного исследования / Д.Я. Мирский / В кн.: Проблемы теории судебной экспертизы. Сб. научн. трудов. Вып. 44. — М.: ВНИИСЭ, 1980. — С. 24–41.
13. Митричев В.С. Общие положения методики криминалистического идентификационного исследования материалов документов / В.С. Митричев // Труды ВНИИСЭ. Вып. 9. — М.: ВНИИСЭ, 1974.
14. Моїсєєв О.М. Експертні технології: теорія формування і практика застосування: монографія / О.М. Моїсєєв. — Х.: Апостіль, 2011. — 424 с.

15. *Сегай М.Я.* Методология судебной идентификации / М.Я. Сегай. — К.: Изд-во РИО МВД УССР, 1970. — 256 с.
16. *Селиванов Н.А.* Научно-технические средства расследования преступлений (правовые, методологические основы применения, современное состояние и перспективы развития): Дис. ... д-ра юрид. наук / Н.А. Селиванов. — М., 1964.
17. *Терзиев М.В.* Идентификация и определение родовой (групповой) принадлежности / М.В. Терзиев. — М., 1961. — С. 30.
18. *Устинов А.И., Сонис М.А.* О стандартизации методик в судебной экспертизе / А.И. Устинов, М.А. Сонис / В кн.: Актуальные проблемы теории и практики судебной экспертизы. Сб. научн. трудов. — М.: ВНИИСЭ, 1989, с. 91—106.
19. *Шляхов А.Р.* Общие положения методики криминалистической экспертизы: Учебно-методическое пособие / А.Р. Шляхов. — М.: Высшие курсы усовершенствования юристов Министерства юстиции РСФСР, МЮ РСФСР, 1961. — 120 с.
20. *Шляхов А.Р.* Судебная экспертиза: организация и проведение / А.Р. Шляхов. — М.: Юридическая литература, 1979. — 168 с.
21. Створення теоретичних засад формалізації трасологічних методик. Звіт про НДР (заключний). Ярослав Ю.Ю. (наук. кер. та відп. вик.), Київський НДІСЕ МЮ України, 2003.
22. Розробка та систематизація алгоритмізованих методик трасологічних досліджень: створення їх банку. Звіт про НДР (заключний). Наук. кер. та відп. вик. Ярослав Ю.Ю. Київський НДІСЕ МЮ України, 2007.
23. Словарь основных терминов судебных экспертиз / А.И. Винберг, А.Р. Шляхов, А.А. Эйман и др. — М.: ВНИИСЭ, 1980.
24. *Аверьянова Т.В.* Судебная экспертиза. Курс общей теории / Т.В. Аверьянова. — М.: Норма, 2008. — 480 с.
25. Порядок проведення та оформлення експертних досліджень: Метод. рекомендації / В.С. Печніков, В.В. Назаров, В.І. Пашенко, В.М. Зайцев та ін. — К.: ДНДЕКЦ МВС України, 2005. — 18 с.
26. *Белкін Р.С.* Криминалистическая энциклопедия / Р.С. Белкін. — М., 2000.
27. *Ейман О.О.* Заключение эксперта (Структура и научное обоснование) / О.О. Ейман. — М.: Юридическая литература, 1967.
28. Системи управління якістю. Вимоги. — ДСТУ ISO 9001:2009. — К.: Держспоживстандарт, 2009. — 26 с.
29. Guidelines for Forensic Science Laboratories: G-19 [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://www.european-accreditation.org/Docs/0003_International/0001_ILAC/00700_ILAC_G19_2002.pdf.
30. Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій. — ДСТУ ISO/IEC 17025:2006. — К.: Держспоживстандарт, 2007. — 25 с.
31. Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів. — ДСТУ ISO 9000:2007. — К.: Держспоживстандарт, 2008. — 29 с.
32. Системи управління якістю. Вимоги. — ДСТУ ISO 9001:2009. — К.: Держспоживстандарт, 2009. — 26 с.

Резюме

В данной работе, с учетом наследия, полученного в период становления и развития криминалистики, современного теоретического и практического опыта в области судебной экспертизы, а также требований стандартов управления качеством, адаптированных в Украине, предложены актуализированные структура и содержание экспертной методики.